

رابطه عزت نفس و منبع کنترل در نوجوانان بزهکار

مهناز مدانلو*، دکتر حمید حقانی**، مهشید جعفرپور***

چکیده

بزهکاری یکی از مشکلات دوره نوجوانی است که می‌تواند مشکلات جدی برای نوجوانان، خانواده و اجتماع ایجاد نماید و عوامل متعددی از قبیل عزت نفس و منبع کنترل در بروز آن دخالت دارد. پژوهش حاضر نیز با هدف کلی تعیین رابطه عزت نفس و منبع کنترل با بزهکاری نوجوانان پسر تدوین گردید. این بررسی، یک مطالعه مورد - شاهدهی است. داده‌ها با استفاده از سه پرسشنامه مشتمل بر مشخصات فردی آزمودنی‌ها، مقیاس عزت نفس کوپراسمیت و مقیاس منبع کنترل راترگردآوری شد. نمونه‌های گروه بزهکار (۳۵ نفر) مقیم مرکز اصلاح و تربیت بودند و گروه غیربزهکار (۷۰ نفر)، از دبیرستان‌ها و مراکز پیش‌دانشگاهی انتخاب شدند. دامنه سن آنان ۲۰-۱۵ سال بود. مقایسه میانگین نمره عزت نفس و منبع کنترل دو گروه از نظر نمره عزت نفس اختلاف معنی‌داری را بین دو گروه نشان داد. همچنین بین عزت نفس و منبع کنترل در گروه بزهکار رابطه معنی‌داری وجود نداشت در حالی که در گروه غیربزهکار این رابطه معنی‌دار بود. با توجه به نتایج پژوهش که بیانگر رابطه عزت نفس و منبع کنترل با بزهکاری است، می‌توان با آموزش به والدین و مربیان کودک و نوجوان در جهت شکل‌گیری صحیح عزت نفس و منبع کنترل نوجوانان غیربزهکار و تغییر منبع کنترل نوجوانان بزهکار از بعد بیرونی به درونی و افزایش عزت نفس آنان گام برداشت.

واژه‌های کلیدی: بزهکاری، عزت نفس، منبع کنترل، نوجوان

مقدمه

وسایل و روش‌ها

دوران نوجوانی یکی از بحرانی‌ترین دوران زندگی هر فرد به‌شمار می‌آید. ورود به این مرحله نوین نوجوان را با مشکلات فراوانی دست به‌گریبان می‌سازد. حال اگر عوامل مؤثر بر شخصیت شکل یافته به‌گونه‌ای باشد که در هویت یابی او را یاری دهند، مسائل حاد بروز نخواهند کرد، اما اگر این عوامل بحران را تشدید نمایند نوجوان مستعد و آسیب‌پذیر به سوی ناهنجاری و یا بزهکاری رانده خواهد شد (۱). نتیجتاً به منظور تحقق اهداف بهداشت روان باید خدمات جامع و فراگیر آن در هر سه سطح پیشگیری تدارک شود و قبل از آن که شخص مبتلا به اختلالی گردد باید به فکر پیشگیری برآمد. پس شناسایی عواملی که نوجوان را به سمت این معضل اجتماعی (بزهکاری) سوق می‌دهد، نخستین گام پیشگیری است (۲). بر اساس مفاهیم مهم نظریه کاپلان، عزت نفس^۱ پایین شخص را مستعد ارتکاب به رفتارهای بزهکارانه می‌نماید (۳). از طرفی مطالعات زیادی مؤید این مطلب است که رفتارهای ایجاد شده در طی ناسازگاری اجتماعی با عزت نفس پایین و منبع کنترل بیرونی^۲ رابطه دارد (۴). چون یکی از پیامدهای مهم اسناد علی در ارتباط با منبع درونی - بیرونی کنترل تاثیر آن بر عزت نفس است. افراد با منبع کنترل درونی^۳، پیامد مثبت رفتار خود را به علت درونی (توانایی، سعی، کوشش) نسبت داده در نتیجه شخص احساس غرور می‌کند. اما افراد با منبع کنترل بیرونی پیامد مثبت رفتار خود را به علت بیرونی (بخت، اقبال، خواست و کمک دیگران) نسبت می‌دهند که این نمی‌تواند موجب احساس غرور و اعتماد به نفس فرد باشد (۵). شوارتز مشکلات اجتماعی نوجوانان را مربوط به کاهش عزت نفس و تعاملات غیر مؤثر خانواده می‌داند. کمک به کودک در سال‌های اول زندگی برای تکامل مثبت از نظر خود و اجرای مداخلات فوری برای کمک به کودکان و نوجوانان در معرض خطر و همچنین کمک به خانواده‌هایشان از مسؤلیت‌های خطیر پرستاران است (۶). پژوهش حاضر نیز به منظور تعیین رابطه عزت نفس و منبع کنترل با بزهکاری نوجوانان پسر صورت گرفته است.

پژوهش حاضر یک مطالعه مورد - شاهدهی با هدف تعیین رابطه عزت نفس و منبع کنترل (متغیر مستقل) با بزهکاری (متغیر وابسته) بوده است که با تعیین عزت نفس و منبع کنترل نوجوانان بزهکار و مقایسه آن با نوجوانان غیربزهکار رابطه بین متغیرها تعیین، و سپس ارتباط بین دو متغیر عزت نفس و منبع کنترل در دو گروه به طور جداگانه بررسی شد. نمونه‌های این پژوهش متشکل از دو گروه بود. گروه اول (مورد) کلیه نوجوانان پسر بزهکار ۱۵-۲۰ ساله مقیم مرکز اصلاح و تربیت استان مازندران بودند که به روش سرشماری وارد مطالعه شدند. افراد واجد شرایط پژوهش در این گروه ۳۵ نفر بودند. گروه دوم (شاهد) شامل نوجوانان پسر دانش آموز ۱۵-۲۰ ساله دبیرستان‌ها و مراکز پیش دانشگاهی منتخب استان مازندران بودند که برای انتخاب آنها از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای استفاده شد. برای همسان نمودن دو گروه از نظر سن، ابتدا تعداد افراد بزهکار در هر گروه سنی تعیین، سپس تعداد نمونه گروه شاهد بر اساس نمونه گروه مورد در هر گروه سنی به میزان دو برابر، یعنی ۷۰ نفر معین شد. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه‌ای مشتمل بر سه بخش بود که به روش خودگزارش دهی، طی یک مرحله تکمیل گردید. پرسشنامه اول مربوط به مشخصات فردی واحدهای مورد پژوهش و پرسشنامه دوم مقیاس ۵۸ عاملی عزت نفس کوپراسمیت بود. برای بررسی اعتماد و اعتبار مقیاس عزت نفس کوپراسمیت پژوهش‌های زیادی در ایران انجام شده که از آن جمله می‌توان به بررسی عملی بودن این مقیاس در مناطق ۱۹ گانه تهران اشاره نمود که نتایج نشان داد ضریب اعتبار پرسشنامه ۰/۸۹۲ بوده است (۷). دامنه نمرات آزمودنی‌ها در این مقیاس بین صفر تا پنجاه در نوسان است. هرچه نمرات آزمودنی به ۵۰ نزدیک‌تر باشد، نمایانگر عزت نفس بالاتر و هرچه به صفر نزدیک‌تر باشد، نمایانگر عزت نفس پایین‌تر می‌باشد. به منظور سهولت در توصیف اطلاعات نمرات آزمودنی‌ها در چهار گروه طبقه‌بندی گردید. پرسشنامه

1 - Self-esteem

2 - External locus of control

3 - Internal locus of control

بزهکار در این آزمون نمره ۱۳ تا ۲۳ را کسب کردند (به سمت منبع کنترل درونی). میانگین و انحراف معیار نمره منبع کنترل در گروه بزهکار $12/4 \pm 3/21$ بود در حالی که در گروه غیربزهکار $15/92 \pm 7/92$ بود. با مقایسه منبع کنترل در دو گروه و انجام آزمون مستقل اختلاف معنی داری بین میانگین دو گروه به دست آمد ($p \leq 0/0001$ و $t = 5/78$) (جدول ۲).

جدول ۲: توزیع فراوانی مطلق و نسبی منبع کنترل نوجوانان پسر

بزهکار و غیربزهکار

منبع کنترل	گروه	
	بزهکار تعداد(درصد)	غیربزهکار تعداد(درصد)
۰-۸	۵(۱۴/۳)	۰(۰)
۸-۱۳	۱۸(۵۱/۴)	۱۵(۲۱/۴)
۱۳-۱۸	۱۰(۲۸/۶)	۳۹(۵۵/۷)
۱۸-۲۳	۲(۵/۷)	۱۶(۲۲/۹)
جمع	۳۰(۱۰۰)	۷۰(۱۰۰)

همچنین با استفاده از امتیاز کسب شده از مقیاس عزت نفس و منبع کنترل ضریب همبستگی بین این دو متغیر در دو گروه به طور جداگانه محاسبه شد. نتایج نشان داد که در سطح $\alpha = 0/01$ رابطه معنی داری بین این دو متغیر در گروه غیربزهکار وجود دارد ($r = 0/3246$) در حالی که در گروه بزهکار این رابطه معنی دار نبود ($r = 0/0252$) (جدول ۳ و ۴).

جدول ۳: توزیع فراوانی مطلق و نسبی منبع کنترل و عزت نفس

نوجوانان پسر غیربزهکار

عزت نفس	منبع کنترل		
	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)
۸-۱۳	۳(۳/۴)	۱۰(۱۴/۳)	۲(۲/۹)
۱۳-۱۸	۵(۷/۱)	۲۳(۳۲/۹)	۱۱(۱۵/۷)
۱۸-۲۳	۲(۲/۹)	۶(۸/۶)	۸(۱۱/۴)
جمع	۱۰(۱۴/۳)	۳۹(۵۵/۷)	۲۱(۳۰)

جدول ۴: توزیع فراوانی مطلق و نسبی منبع کنترل و عزت نفس

نوجوانان پسر بزهکار

عزت نفس	منبع کنترل		
	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)
۰-۸	۱(۲/۹)	۴(۱۱/۴)	۰(۰)
۸-۱۳	۰(۰)	۱۴(۴۰)	۴(۱۱/۴)
۱۳-۱۸	۳(۸/۶)	۳(۸/۶)	۴(۱۱/۴)
۱۸-۲۳	۱(۲/۹)	۰(۰)	۱(۲/۹)
جمع	۵(۱۴/۳)	۲۱(۶۰)	۹(۲۵/۷)

سوم مقیاس منبع کنترل راتر با ۲۹ سؤال بود که نوع منبع کنترل به وسیله آن اندازه گیری شد. دامنه نمرات آزمودنی ها در این مقیاس بین صفر تا ۲۳ در نوسان است. هرچه نمرات آزمودنی به ۲۳ نزدیک تر باشد، منبع کنترل بیرونی تر و هرچه به صفر نزدیک تر باشد، منبع کنترل بیرونی تر خواهد بود. به منظور سهولت در توصیف اطلاعات نمرات آزمودنی ها در ۴ گروه طبقه بندی گردید. سپس برای تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS از آمار توصیفی برای تنظیم جداول، توزیع فراوانی، تعیین میانگین و انحراف معیار استفاده گردید و از آمار استنباطی با به کارگیری آزمون ۱ مستقل و ضریب همبستگی پیرسون در سطح $\alpha = 0/01$ آزمون فرضیه انجام شد.

یافته ها

یافته های پژوهش در رابطه با مقیاس عزت نفس کوپر اسمیت نشان داد که ۷۴/۳ درصد نوجوانان بزهکار در این آزمون نمره کمتر از ۳۰، (به سمت عزت نفس پایین) و ۸۵/۷ درصد نوجوانان غیربزهکار در این آزمون نمره بالای ۳۰ کسب نمودند (به سمت عزت نفس بالا)، میانگین و انحراف معیار نمره عزت نفس در گروه بزهکار $26/28 \pm 5/85$ بود در حالی که در گروه غیربزهکار $36/82 \pm 5/53$ بود. با مقایسه نمره عزت نفس در دو گروه و انجام آزمون مستقل، تجزیه و تحلیل داده ها اختلاف معنی داری را بین دو گروه از نظر نمره عزت نفس نشان داد ($p \leq 0/0003$ و $t = 5/78$) (جدول ۱).

جدول ۱: توزیع فراوانی مطلق و نسبی عزت نفس نوجوانان پسر

بزهکار و غیربزهکار

عزت نفس	گروه	
	بزهکار تعداد(درصد)	غیربزهکار تعداد(درصد)
۰-۲۰	۵(۱۴/۳)	۰(۰)
۲۰-۳۰	۲۱(۶۰)	۱۰(۱۴/۳)
۳۰-۴۰	۹(۲۵/۷)	۳۹(۵۵/۷)
۴۰-۵۰	۰(۰)	۲۱(۳۰)
جمع	۳۵(۱۰۰)	۷۰(۱۰۰)

همچنین یافته های پژوهش در رابطه با مقیاس منبع کنترل راتر نشان داد که ۶۵/۷ درصد نوجوانان بزهکار در این آزمون نمره صفر تا ۱۳ (به سمت منبع کنترل بیرونی) و ۸۷/۶ درصد نوجوانان

بحث

مطالعات زیادی در تایید نتایج حاصل از این پژوهش وجود دارد. در باره اولین هدف ویژه پژوهش، رابطه بین عزت نفس و بزهکاری معنی دار بود. جارولین به نتایج حاصل از مطالعات زیادی که بیانگر رابطه ویژگی‌هایی مثل عزت نفس پایین و افسردگی و اضطراب یا سوء مصرف مواد و انحرافات رفتاری بود، اشاره دارد. همچنین در مطالعات طولی که روی ۶۰۰۷ آزمودنی مذکر از سال ۱۹۶۶ در فنلاند صورت گرفت مشخص شد که ۶ درصد آزمودنی‌ها بین سنین ۱۵ الی ۲۲ سال رفتارهای بزهکارانه داشتند. اکثر این بزهکاران دارای عزت نفس پایین بودند بالاخص وقتی که عامل هوش پایین نیز دخالت می‌کرد (۸). در زمینه دومین هدف ویژه پژوهش، رابطه بین منبع کنترل و بزهکاری نیز معنی دار بود. مطالعات هانیز و همکارانش نشان داد که درونی‌ها کمتر به مواد مخدر اعتیاد دارند و در ترک عادات مضر مثل سیگار کشیدن و اعتیاد موفق‌تر هستند (۹). به علاوه رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس در نوجوانان بزهکار، که سومین هدف ویژه پژوهش بود، معنی داری نبود. مطالعات زیادی وجود دارد که نشان می‌دهد منبع کنترل درونی به طور مثبت با ویژگی‌های روان‌شناختی از قبیل عزت نفس رابطه دارد (۹). با توجه به این که نتایج حاصل از این پژوهش با نتایج مطالعات سایر محققین مطابقت ندارد، می‌توان دو دلیل احتمالی برای آن ذکر کرد. اول این که علی‌رغم این که جامعه پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، به نظر می‌رسد که کمبود حجم نمونه روی نتایج پژوهش تاثیر گذاشته است. دوم این که احتمالاً عواملی بر رابطه بین عزت نفس و منبع کنترل تاثیر می‌گذارند که در این پژوهش بررسی نشده است. در باره چهارمین هدف ویژه پژوهش نیز رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس در نوجوانان غیربزهکار معنی دار بود. مطالعات سوئینی روی ۹۵ آمریکایی آفریقایی تبار نشان داد که عزت نفس و منبع کنترل به طور معنی دار با یکدیگر رابطه دارند (۱۰). مطالعات گودمن و همکاران وی روی زنان کم‌درآمد آمریکایی سالم و افسرده نیز بیانگر رابطه بین عزت نفس پایین و منبع کنترل بیرونی بود (۱۱). با توجه به یافته‌ها و نتایج پژوهش می‌توان اظهار داشت که

عزت نفس پایین و منبع کنترل بیرونی از علل بروز بزهکاری هستند. بنابراین توصیه می‌شود پرستارانی که با والدین و مربیان کودک و نوجوان سروکار دارند، در جهت شکل‌گیری صحیح عزت نفس (مانند کمک به کودکان و نوجوانان جهت شناسایی توانایی‌های بالقوه ایشان، دادن بازخورد در قبال عملکردهای مثبت به آنان، شناسایی و فهرست کردن موفقیت‌های گذشته آنان، مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی، آموزش مهارت‌های ارتباطی و...) و شکل‌گیری صحیح منبع کنترل (مانند سپردن مسؤلیت به کودکان و نوجوانان، مسؤول نمودن آنان در قبال اعمال خویش، تعیین تاثیر تلاش‌های نوجوانان در کسب تجارت مثبت و موفقیت‌ها و کمک به آنان در شناسایی و آگاهی از این تجارب) آنان را یاری دهند تا بدین ترتیب با افزایش عزت نفس و درونی نمودن منبع کنترل گامی اساسی در جهت پیشگیری اختلالات رفتاری بردارند. با توجه به این که رابطه بین عزت نفس و منبع کنترل در گروه بزهکار معنی دار نبود، بنابراین پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آتی رابطه این دو متغیر با بزهکاری در جامعه وسیع‌تری بررسی شود. از طرفی عواملی که بر این رابطه تاثیرگذار هستند، مورد مطالعه قرار گیرند. از سویی دیگر، چون در این پژوهش فقط بزهکاران پسر مورد بررسی قرار گرفته‌اند، پیشنهاد می‌شود در صورت دسترسی به نمونه کافی در پژوهش‌های بعدی تاثیر عزت نفس و منبع کنترل در هر دو جنس بررسی شود. همچنین شایان ذکر است که شکل‌گیری عزت نفس و منبع کنترل از دوران کودکی است و خانواده نقش مهمی در شکل‌گیری آنها دارد، بنابراین پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های بعدی رابطه سبک تربیت والدین با عزت نفس و منبع کنترل نوجوانان بزهکار بررسی شود. ضمناً در این پژوهش به علت کمبود حجم نمونه در گروه بزهکار رابطه نوع، شدت و دفعات رفتار بزهکارانه با عزت نفس و منبع کنترل آنان بررسی نشد، به همین دلیل پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی رابطه عزت نفس و منبع کنترل با نوع، شدت و دفعات بزهکاری بررسی شود.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله محقق تشکر خود را از معاونت پژوهشی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی ایران و مسئولین محترم

اداره امور زندان‌های استان مازندران و اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران و سایر عزیزانی که در انجام این تحقیق همکاری لازم را نموده‌اند، ابراز می‌دارد.

منابع

عزت نفس کوپراسمیت در مناطق ۱۹ گانه تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد سنجش و اندازه‌گیری دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی. تهران. ۱۳۷۵. صفحات ۱۰۲-۶۷.

8 - Jarvelin M. Jevnile delinquency education and mental disability. *Exceptional Children*. 1995; 61(3): 230-241.

9 - Libert RM, Spiegler MD. *Personality (strategies and issues)*. Second Ed. California : Book Co1 Publishing. 1990; pp: 445.

10- Swinny JE. Self esteem, Locus of control and perceived health status in African-American with cancer. *The University of Texas AZ STIN-1992*; 48(22): 118-123.

11- Goodman SH, Cooley EL. Locus of control and self esteem in depressed, low income African-American woman. *Community health Journal*. 1994; 30(3): 259-269.

۱ - احدی، م. محسنی، ن. روانشناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روانشناسی نوجوانی و جوانی). چاپ اول. تهران. نشر بنیاد. ۱۳۷۰. صفحه ۱۱.

۲ - نجاتی، ح. روانشناسی نوجوانی (چگونگی رفتار با نوجوان). چاپ اول. تهران. انتشارات بیکران. ۱۳۷۶. صفحه ۲۱۷.

3 - Leung K, Drasgow F. Relation between self-esteem and delinquent behavior in 3 ethnic groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 1986; 17(2): 151-165.

4 - Pegg R, Ashbridge D, Cullough M. The effect of self esteem, family structure, Locus of Control and career goals on adolescent. *Adolescence*. 1994; 29(115): 605-610.

۵ - سیف، ع. روانشناسی پرورشی (روانشناسی یادگیری و آموزش). چاپ چهارم. تهران. انتشارات آگاه. ۱۳۶۸. صفحه ۳۶۹.

6 - Lancaster J, Stanhope M. *Community health nursing*. 2th Ed. Washington, Mosby Company. 1988; pp: 457.

۷ - ثابت، مهرداد. بررسی عملی بودن، اعتبار، روایی و نرم‌پایی تست